

**Toshkent Davlat pedagogika
Universiteti “ Maxsus pedagogika va
inklyuziv ta’lim” kafedrası
pedagogika fanlari doktori, professor
Abidova Nilufar taqrizi ostida**

Karimova Mukaddas Otajonovna
Farg‘ona davlat universiteti Pedagogika
kafedrası dotsenti.p.f.n.
mukaddas1960.ru@gmail.com
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7393-3061>
Tel.90 833 71 79

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Oliy ta’lim, o‘qituvchi kasbi, shakllanish, rivojlanishi, kishilik jamiyati, texnika, texnologiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, taraqqiyot, mas’uliyat, vazifalar, kasbiy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik kompetentlik, pedagogik mehnat, ta’lim sohasi, global tendensiyalar, ma’rifatlilik, madaniyat, o‘qitish, tarbiyalash, ilg‘or texnologiyalar, funksional, malakaviy, kompetent, aksiologik, antrorologik, yondashuvlar, kompetentsiya, kompetetnlik, talablar, pedagogik ta’limni modernizatsiyalash jarayoni, axborotlashtirish, pedagogik ta’limni modernizatsiyalash, shaxsiy o‘zini o‘zi rivojlantirish, kasb ta’limi standartlari, o‘qituvchining malakasi, ta’lim-tarbiya, kasbiy bilimlar, psixologik fazilatlar, o‘qituvchi shaxsining aniq sifatleri, pedagogik masalalar, kasbiy funksiyalarni bajarish layoqati, faoliyat tayyorgarligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: modernizatsiya, o‘qituvchi kasbi, pedagogic faoliyat, kasbiy kompetentsiya.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются вопросы высшего образования, профессии учителя, становления, развития, общества личности, техники, техники, информационно-коммуникационных технологий, развития, ответственности, задач, профессиональной деятельности, профессиональной подготовки, педагогической компетентности, педагогического труда, сферы образования, глобальных тенденций, просвещения, культуры, обучения, воспитания, передовых технологий, функциональных, компетентностные, составные, аксиологические, антропологические, подходы, компетентность, компетентность, требования, процесс модернизации педагогического образования, информатизация, модернизация педагогического образования, личностное саморазвитие, стандарты профессионального образования, квалификация педагога, учебно-воспитательные, профессиональные знания, психологические качества, специфические качества личности педагога, педагогические вопросы, умение выполнять профессиональные функции, готовность к деятельности.

Ключевые слова: модернизация, профессия учителя, педагогическая деятельность, профессиональная компетентность.

ABSTRACT: This article discusses issues of higher education, the teaching profession, formation, development, society of personality, technology, technology, information and communication technologies, development, responsibility, tasks, professional activity, professional training, pedagogical competence, pedagogical work, education, global trends, enlightenment, culture, education, education, advanced technologies, functional, competence-based, composite, axiological, anthropological, approaches, competence, competence, requirements, the process of modernization of teacher education, informatization, modernization of teacher education, personal self-development, standards of professional education, teacher

qualifications, educational, professional knowledge, psychological qualities, specific qualities of a teacher's personality, pedagogical issues, ability to perform professional functions, readiness for activity.

Keywords: modernization, teaching profession, pedagogical activity, professional competence.

Kirish. Respublikamizda shakllangan pedagogik ta'lim tizimi boy an'analarga, ko'p yillik intensiv amaliyotda to'rlangan katta tajribaga ega. Shu bilan birga, pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish ushun boshqaruv kadrlari va malakali o'qituvshilar tarkibini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir.

O'qituvch kasbining shakllanishi va rivojlanishi kishilik jamiyati, texnika, texnologiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va boshqalarning taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liq. O'qituvchiga xos bo'lgan mas'uliyatli vazifalar undan o'z kasbining ustasi bo'lishni, kasb-korini muntazam rivojlantirishni, ta'lim oluvshilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning yangi metodlarini o'zlashtirishni, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi va amaliy tayyorgarligini har tomonlama takomillashtirib borishni talab qiladi.

Oliy ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish borasida qator (2019 yil 8 oktabrdagi RQ-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"[1], 2020 yil-27-fevraldagi RQ-4623-son "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi) [2] qaror va farmonlar qabul qilindi. Ushbu qaror va farmonlarda kasbiy va pedagogik faoliyatga (vazifalar, kompetentsiyalar) hamda o'qituvchining shaxsiga, o'qituvchi kasbiga qo'yiladigan talablar ifodalangan. Ana shunga bog'liq holda, o'qituvchining kengaytirilgan ta'lim muhiti sub'yektlari bilan ijtimoiy o'zaro aloqalarni o'rnatishga qaratilgan funksiyalari ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy-pedagogik faoliyatning yangi funksiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish ushun bo'lg'usi o'qituvchilar ijtimoiy ahamiyatga ega shaxsiy sifatlarini rivojlantirishlari hamda ijtimoiy o'zaro munosabatga kirisha olish bo'yicha muayyan kompetentsiyalarni egallashlari zarur. Ta'lim sohasidagi global tendensiyalarni, so'nggi yillardagi kasbiy-pedagogik faoliyatdagi o'zgarishlarni, o'qituvchi kasbi rivojlanishini, pedagogik ta'limni modernizatsiyalash, zamonaviylashtirish jarayonlarini tahlil etish shuni ko'rsatadiki, hozirgi zamon sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratiga ham, shaxsiy sifatlariga ham juda yuqori talablar qo'yilmoqda.

Pedagogik kuzatishlar va amaliyot shuni ko'rsatadiki, hozirgi zamon o'qituvchisidan pedagogik faoliyatda duch keladigan asosiy muammolar sifatida ta'lim sifatini ta'minlash, tinmay izlanish, bilim olish, o'zining kasbiy kompetentligi va amaliy tayyorgarligini uzluksiz takomillashtirib borish; ijodiy masalalarni va tadqiqot vazifalarini qo'yish va hal qilish; ma'rifatlilik va madaniyat, o'qitish va tarbiyalashning ilg'or texnologiyalarini, vatanimiz va xorijiy mamlakatlarda ta'lim-tarbiya sohasida to'plangan tajribalarni, pedagogika fanining eng so'nggi yutuqlarini doimiy ravishda o'zlashtirish, ularni o'zining predmet faoliyatiga, individual xususiyatlari va qobiliyatlariga moslashtira olish; pedagogika faniga yondosh falsafa, psixologiya, tibbiyot, dinshunoslik, iqtisod, huquq, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kabi fanlardan o'zlashtirilgan bilimlardan integrativ foydalanish kabilarni hal etish talab etiladi. O'qituvchi kasbining rivojlanishi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan uzviy bog'liq, shubhasiz, zamonaviy o'qituvchi bu sohada ham kompetentli bo'lmog'i va ularni o'quv jarayoniga tatbiq eta olishi dolzarb masalalardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va innovatsiyalarni hisobga olgan holda, zamonaviy o'qituvchi kasbining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini ilmiy asosda o'rganishni taqozo etadi. Bu quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Ilmiylik va tizimlilik – o'qituvchilik kasbi shakllanishining nazariy asoslari, ta'lim paradigmalari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar (konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv) asosida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. O'qituvchilik kasbining shakllanishi ilmiy asoslangan nazariyalarga tayanadi. Ta'lim paradigmalari doimiy ravishda rivojlanib, yangilanib boradi va bu jarayon o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Pedagogik ta'lim va o'qituvchilar tayyorlash tizimi uzluksiz ravishda ilmiy asosda takomillashtiriladi. Ta'lim paradigmalari asosida zamonaviy o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar ishlab chiqiladi. O'qituvchilik kasbining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar (psixologik, sotsial, texnologik) ilmiy jihatdan tadqiq qilinadi va amaliyotga joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

Integrativ yondashuv – pedagogik, psixologik, sotsial va texnologik omillar uyg'unligi asosida o'qituvchi kasbiy rivojlanishining uzluksizligini ta'minlash. O'qituvchi kasbining rivojlanishi turli fanlar va yo'nalishlarning integratsiyasi orqali amalga oshiriladi. Pedagogik jarayon pedagogik, psixologik, sotsial va texnologik jihatlar uyg'unligi asosida tashkil etilganda samarador bo'ladi. Psixologik omillar o'qituvchining shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlasa, sotsial omillar jamiyatda ta'lim sohasining ahamiyatini oshiradi. Texnologik yondashuv esa innovatsion vositalardan foydalanish orqali ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogika, psixologiya, texnologiya va sotsiologiya fanlari asosida kompleks dasturlar ishlab chiqish zarur, bu o'qituvchilar uchun kasbiy rivojlanishga asos bo'ladi.

Zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos kadrlarni tayyorlash uchun pedagogik dasturlarni mehnat bozori talablariga mos holda yangilab borishni taqozo etadi. Bu choralar ta'limni modernizatsiyalash jarayonida o'qituvchi kasbining uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida o'qituvchi kasbining shakllanishi va rivojlanishini amalga oshirish raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) imkoniyatlari o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini takomillashtirish, darslarni interaktiv tarzda tashkil etish va individual yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. Masofaviy ta'lim platformalari, o'quv tizimlari va virtual laboratoriyalar o'qituvchilarning zamonaviy kompetensiyalarni egallashida muhimomil hisoblanadi..

O'qituvchi kasbiy faoliyatining asosiy mezonlaridan biri uning metodik va didaktik kompetensiyalariga ega bo'lishidir. Ushbu kompetensiyalar zamonaviy ta'lim jarayonining sifatini oshirish, ta'limning samaradorligini ta'minlash hamda o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Metodik kompetensiya – bu o'qituvchining ta'lim jarayonini rejalashtirish, uni samarali tashkil etish va o'quvchilarga tushunarli yetkazish bo'yicha kasbiy mahoratidir. Metodik kompetensiya quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oladi.

Didaktik kompetensiya – bu o'qituvchining ta'lim mazmunini shakllantirish, o'quvchilarga oson va tushunarli yetkazish, dars jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatidir. Bu quyidagi jihatlarni qamrab oladi: O'qituvchi o'quv dasturiga muvofiq dars mazmunini shakllantirishi va uni ilmiy-tizimli asosda yetkazishi kerak. Muhim jihatlari o'qituvchining o'quv dasturlariga asoslangan holda dars materiallarini tayyorlashdan iboratdir.

Adabiyotlarning tahlili. O'qituvchi kasbi - bu katta avlodlarning insoniyat tomonidan to'plangan madaniyat va tajribalarni yosh avlodlarga uzatishga, ular shaxsining rivojlanishi

uchun zarur shart-sharoitlar yaratishga va ularni jamiyatda muayyan ijtimoiy vazifalarni bajara olish tayyorlashga yo'naltirilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turidir. O'qituvchining kasbiy faoliyati tuzilishi haqida so'z yuritadigan bo'lsak, uning asosiy o'ziga xos xususiyati mehnat ob'yekti va vositalarining o'ziga xosligi bilan belganishini ta'kidlab o'tish joiz.

N.V.Kuzmina, A.K.Markova, Ye.F.Zeer, V.A.Slastenin, T.F.Loshakova o'qituvchining "kasbiy kompetentlik" haqida ko'plab ishlarni amalga oshirganlar.

B.A.Nazarova o'zining ilmiy ishida D.Dyui, U.Uoller, M.Mid, K.Yung, R.Sorokin, F.Znanetskiylarning falsafasida kasbiy kompetentlik tushunchasiga shunday ta'rif berganliklarini ta'kidlaydi: "Bu muhitga o'rganish vositasi, chunki kasb odamni unga to'g'rilaydi, odamning qiziqishlarini aniqlaydi, bitta kasbda ishlagan odamlarning qiziqishlarini jamlaydi".[7,62] D.L.Tompson, D.Pristinlar: "Kasbiy kompetentlik - ishda kerak bo'lgan bilimlarning va barcha axloqiy qoidalarning yig'indisidir", - deb ta'kidlaydilar. I.V.Grishina kasbiy kompetentsiya shaxsning o'z professional faoliyatini qanchalik darajada egallaganligi- deb baho beradi.[9]

Psixologiyada I.N.Shrilrien, S.G.Gellershteyn, Ye.A.Klimov, V.D.Shadrikov, K.K.Platonov, N.V.Kuzmina fikrlariga ko'ra hayotda yuz beradigan turli vaziyatlarni, muammolarni yechishga yordam beradigan fazilatlar, qobiliyatlar kompetentlik deb tushuntiriladi.[10,26]

Kasbiy kompetentlik – bu qaysidir kasbda bor bo'lgan standartga rioya qilish. O.B.Akulova kasbiy kompetentlikni shunday ta'riflaydi: "O'z faoliyatida kerak bo'lgan yangiliklarning, bilimlarning, qobiliyatlarning yig'indisi va atrof muhit bilan o'zaro to'g'ri kelishi".[4,123]

Pedagogik kompetentlik pedagogik mahorat tushunchasiga bog'liqligini N.V.Kuxarev shunday ta'riflaydi: "Psixologik – pedagogik tayyorgarligidan kelib chiqadigan o'qituvchi shaxsining aniq sifatlarini va pedagogik masalalarini eng samarali usulda echadigan fazilatlar to'rlami".[10, 31]

Tahlil va natijalar. Hozirgi kunda pedagogik ta'limni tashkil etish (xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda), o'qituvchi kasbining rivojlanishi sohasidagi asosiy dolzarb masalalar quyidagilardan iborat:

1. Bo'lajak o'qituvchining yagona axborot muhitida ishlashga tayyorligini shakllantirish. Ushbu muammoni, bir tomondan, ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini bilish va tushunish qobiliyatini shakllantirish, ikkinshi tomondan, ta'lim jarayonida o'qitishning an'anaviy va zamonaviy yangi texnologiyalarining oqilona nisbatini ta'minlash orqali hal etish.
2. Yagona axborot makonini yaratish va o'qituvchiga diqqat-e'tibori va vaqtini nafaqat o'qitishni tashkil etish hamda uni amalga oshirish uslublariga, balki o'quv jarayonining konseptual jihatlariga ham jamlashga imkon beradigan yagona tezaurusni shakllantirish.
3. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishga tayyorgarlik ko'rish. Ushbu jarayon o'quv kurslarining axborot-kompyuter ta'minotini ishlab shiqishni, shu jumladan, ta'lim muassasalarining o'quv rejalarida belgilangan gumanitar blokni rivojlantirishni nazarda tutadi.
4. Yagona axborot muhitida o'quv jarayonining dasturiy-metodik ta'minotini tayyorlash. Bunda o'qituvchilar, metodistlar, psixologlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yisha mutaxassislarining o'quv jarayonini pedagogik-dasturiy vositalari bilan ta'minlash bo'yisha hamkorlikda ishlashlari talab etiladi.

O'qitish va tarbiyalash jarayonida ko'p narsalar o'qituvchining shaxsiga bog'liq. O'qituvchining shaxsiyati talabaning shaxsiyati shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jahon va mamlakatimiz pedagogikasida ideal o'qituvshi va uning tayyorgarligi modellari ishlab shiqilmoqda, o'qituvshilarning "modeli" manzarisiga, deyarli har bir mutaxassis egallashi lozim bo'lgan minimal bilimlarga jahon standartlari asosidagi talablar qo'yilmoqda.

Pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sharoitida zamonaviy o'qituvshi shaxsining quyidagi komponentlarini rivojlantirish taqozo etiladi:

- gnoseologik: inson va biosferaning yaxlitligini anglash;
- pedagogik faoliyatning shaxs ta'lim-tarbiyasidagi o'rni va ahamiyatini anglash.
- aksiologik: inson tomonidan hayotning eng oliy qadriyatlarining anglab etilganligi;
- shaxsning atrof-olam, tabiat bilan birligini anglashi;
- inson hayoti davrlarining o'ziga xos qadr-qimmatini e'tirof etish; shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirishni ta'limning eng oliy maqsadi sifatida e'tirof etish va boshqalar.
- ijodiy: o'zining hayotini uzluksiz umummadaniy va kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish muhiti sifatida tashkil etish; o'quv jarayonini hamkorlikdagi ijodiy faoliyat sifatida qurish qobiliyati va boshqalar.
- kommunikativ: fikrlash va dialog tizimida o'quv-tarbiya jarayonini qurish qobiliyati; boshqalarni tushuna bilish, o'zgalar bilan til topisha bilish, murosaga kelishish, munozara o'tkaza olish va boshqalar.
- axloqiy: ta'limning madaniy va ijodiy funksiyalarini, o'zaro munosabatlar madaniyatini anglash qobiliyati; pedagogik jarayonni avlodlar suhbatlari orqali amalga oshiriladigan ikki dominantli (ustuvorlikka ega) jarayon sifatida anglash; hodisalarni baholashning yestetik mezonlarni shakllantirish qobiliyati.

Doimiy ravishda o'zgarib turadigan hozirgi zamon jamiyatida yuksak kasbiy mahorat va kasbiy kompetentlik ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu bevosita ta'lim sohasi xodimlari, xususan, o'qituvchilar ushuni ham taalluqlidir, shunki, birinshidan, o'qituvchilarning o'zlari, eng avvalo, o'zining faoliyat sohasi bo'yicha kompetentli bo'lishi kerak, ikkinshidan, ta'lim har doim va har sohada shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan va doimo ana shunday bo'lib qolaveradi. Ta'limning eng birinchi galdagi vazifasi shaxsni o'zi va butun jamiyat ushuni eng katta foyda keltiradigan ijtimoiy ishlab chiqarishda faol va samarali ishtirok etishga tayyorlashdan iborat. Bu esa kelajak avlod tarbiyashisi bo'lgan o'qituvchining doimo kasbiy rivojlanishini taqozo etadi.

Mamlakatimiz va xorijiy davlatlarning olimlari tadqiqotlarini tahlil qilish asosida kasb mohiyatini, shu jumladan, o'qituvchi kasbining mohiyatini tushunishga bo'lgan bir neshta yondashuvlar, jumladan, funksional, malakaviy, kompetentli, aksiologik va antropologik yondashuvlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Funksional yondashuv o'qituvchi faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beruvchi muayyan funksiyalarni texnologik o'zlashtirishni nazarda tutadi. Funksional yondashuv nuqtayi nazaridan qaraganda, muayyan kasbning asosida sub'yekt tomonidan o'zlashtirilgan mehnatning

funksional mazmuni yotadi. Funksional yondashuv doirasida o'qituvchi kasbi haqida so'z yuritilganida o'qituvchining faoliyati funksiyalar yoki funksional xususiyatlar tizimi sifatida qaraladi. Funksional yondashuv tavsiflovshi sifatida talqin qilinishi mumkin, shunki u yoki bu o'qituvchi kasbi doirasidagi mehnatning funksional vazifasi har doim tarixiy jihatdan o'zgaruvshandir. Bu erda asosiy e'tibor kasbning ijtimoiy aloqalar tizimidagi o'rni va ahamiyatiga emas, balki individning ma'lum kasbiy funksiyalarni bajarish layoqati va uning faoliyat tayyorgarligi muammosiga qaratilgan. Buning natijasida kasbiy talablar tushunshasi nazariy masalalardan amaliy jarayonga tomon sezilarli darajada siljishi ta'minlangan.

Malakaviy yondashuvda o'qituvchi faoliyatining muayyan funksiyalarini texnologik o'zlashtirish bilan birga, o'qituvchi kasbini egallagan insonning bilimlari, qobiliyati, tajribasining unikalligi, muhimligini tushunganligi ham zarur hisoblanadi. Malakaviy yondashuv kasbiy rivojlanish kasbiy faoliyat jarayonidagi shart-sharoitlar, shuningdek, xodim shaxsining rivojlanishi shart-sharoitlari bilan uzviy bog'liqligini nazarda tutadi. Ana shundan kelib shiqqan holda, ular o'qituvchi kasbini ikki jihatdan, ya'ni ob'yektiv va sub'yektiv jihatdan izohlaydi. Bundan tashqari, ularning fikriga ko'ra, kasb tushunshasining o'zi ikkinshi jihatni, ya'ni malakani ifoda etadi.

Kasb ta'limi standartlarida o'qituvchining malakasi uning kasbiy tayyorgarligi darajasini va ta'lim sohasida ishlashga tayyorligini, ya'ni kompetentligini bildiradi, kompetentlik kasbiy kompetentsiyalar yig'indisidan iborat. Malakaviy toifalar, eng avvalo, o'qituvchi oldida turgan kasbiy masalalarni hal qilishning murakkabligi va sifati darajasining farqlanishini nazarda tutadi. Ular ierarxik xarakterga ega bo'lib, egallangan lavozimga muvofiqlik tushunshasi o'qituvchining mutaxassislik bo'yisha mosligini bildiradi.[9]

Kompotentli yondashuvda o'qituvchining shaxsi, egallagan malakalari (kompetentsiyalari) asosida uning muayyan kasbiy masalalarni yechish qobiliyatlarining noyobligi birinshi o'ringa qo'yiladi. Ayni yondashuv doirasida o'qituvchining nafaqat kasbiy bilimlarni egallashi va talab etilgan mehnat funksiyalarini bajarish qobiliyati, balki shu bilan birga, o'qituvchi faoliyatini amalga oshirishda u foydalanadigan resurslar ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi kasbini tushunishga kompotentli yondashuv uning maxsus sifatleri yig'indisini, u egallaydigan va kasbiy faoliyatida muayyan natijalarga erishishiga, ma'lum pedagogik vaziyatga oid masalalarni yechishga yordam beradigan kompetentsiyalarning unikalligini birinshi o'ringa olib shiqadi.

Kompetentlik nuqtayi nazaridan o'qituvchi kasbi bugungi kunda ko'plab ijtimoiy-madaniy kontekstlar bilan belgilanadi va o'qituvchilardan nafaqat kasbiy kompetentsiyalarni, balki umummadaniy xususiyatlarga ega bo'lishni talab qiladi. U o'qituvchiga o'z pedagogik faoliyatini yaxlit holda tushunishga imkon beradi.

Aksiologik va antrorologik yondashuvlarda o'qituvchi faoliyatining sub'yektivlashishi–kasbiy faoliyatning refleksiv mazmuni (o'z ishidan qanoatlanish, kasbiy holati, kasbiy tanlash, kasbiy qadriyatlar va boshqalar) muhim hisoblanadi. Kasbiy faoliyatning turli vaziyatlarida o'qituvshi xulq-atvori strategiyasini tanlashning qadriyatiy asoslari rivojlantiriladi.

Kasb tushushasiga aksiologik yondashuv doirasida mutaxassis egallaydigan kompetentsiyalar nafaqat jamiyat va ijtimoiy muhit (sotsium) talablari, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish tamoyillari (me'yorlar, xulq-atvor me'yorlari va boshqalar) bilan, balki qadriyatlar tizimi (shaxs, jamiyat) bilan ham uzviy bog'liq. Uning shakllanishi insonga u yoki bu kasbiy sohada xatti-harakatlar (xulq-atvor) strategiyasini mustaqil tanlash imkonini beradi. Uning barsha vakillari tomonidan taqsimlanadigan professional guruhning qadriyatleri mutaxassis kasbiy faoliyatining asosini tashkil etadi.

Kasbga antrorologik yondashuvga asoslanib, aytish mumkinki, o'zining kasbiy faoliyatini tahlil etish shaxsiy qadriyatlarni va xulq-atvorini o'zgartirish mexanizmiga aylanadi. O'qituvchi kasbga aksiologik yondashuvning asosiy qoidalari va antrorologik yondashuv o'qituvchilarning pedagogik faoliyatning insonparvarlik, "insoniy ijodkorlik" g'oyalari bilan bog'liq.

Ko'rib o'tilgan yondashuvlar (funktional, malakaviy, kompetentli, aksiologik va antrorologik) asosiy g'oyalarning izchilligi bilan tavsiflanadi. O'qituvchi kasbga yondashuvlarning asosiy qoidalari muayyan tarzda o'zaro bog'liqlikda bo'lib, o'qituvchikasbi tushunshasi rivojlanishining dinamikasini aks ettiradi.

Pedagogik ta'limni modernizatsiyalash jarayonida o'qituvchiga bir nechta talablar qo'yilmoqda:

- O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotda ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri tarbiya bera olish.
- Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan texnika texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lish
- O'qituvchi o'z mutaxassisligi yuzasidan, puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz izlanish
- O'qituvchi ijodkor tashabbuskor, tashkilotchilik qobiliyatlari ega bo'lishi,
- O'qituvchi pedagogika psixologiya fanlari yuzasidan puxta bilishi ta'lim tarbiya jarayonida, o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyatni to'g'ri tashkil qilishi lozim.

O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi lozim uning nutqida quyidagi xususiyatlari aks etishi kerak:

- nutqning to'g'riligi
- nutqning aniqligi
- nutqning sofligi
- nutqning ravonligi
- nutqning boyligi. [9;67-b]

Hozirgi zamon sharoitida bo'lajak o'qituvchilardan quyidagi kasbiy va shaxsiy sifatlar talab etiladi:

- o'zgaruvshan hayotiy vaziyatlarga tez moslasha olish, muloqotman o'rnatish olish va jamoada ishlay bilish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaxshi o'zlashtirishlari ushuni yangi bilimlarni mustaqil egallay olish;
- axborotlardan to'g'ri foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida zaruriy ma'lumotlarni izlab tora bilish;

-aqliy imkoniyatini rivojlantirish, umumiy madaniyatini oshirish.[19]

Faqat shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi asosidagina bo'lajak o'qituvchilarda bunday sifatlarni shakllantirish mumkin. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim - talabalar va o'qituvchilarning o'zaro ta'sirini tashkil etishga asoslangan ta'lim tizimidir.

Bunda zamonaviy pedagogik ta'limning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari, hozirgi zamon jamiyatidagi funksiyalari va o'ziga xos jihatlari, bo'lajak pedagoglarning amaliy tayyorgarligi mazmunini loyihalash yo'nalishlari hamda uning o'qituvchikasbi rivojlanishiga ta'siri muhim rol o'ynaydi. Pedagogik ta'limning rivojlanish tendensiyalari nafaqat uning yo'nalishini, balki rivojlanish istiqbollarini ham belgilab beradi. pedagogik ta'lim rivojlanishining yyetakchi tendensiyalari jahon, milliy, mintaqaviy miqyosdagi umumiy tendensiyalarni o'zida aks ettirib, pedagogik ta'lim tizimiga xos xarakterli xususiyatlarni ham qamrab oladi. Ana shunga bog'liq holda bo'lajak o'qituvshilarni tayyorlash tizimini loyihalashning asosiy yo'nalishlarini aniqlash ushun ularni tahlil qilish zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash pedagogik ta'limning nisbatan mustaqil turi bo'lib, uning natijasi bo'lajak o'qituvchida kasbiy fikrlash, pedagogik ong, kasbiy yo'naltirilgan xulq-atvorni shakllantirishdan iboratdir. Talabalar zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetentligiga qo'yiladigan talablarga muvofiq ravishda amaliy pedagogik faoliyatni amalga qo'llashga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi zarur.

Xulosa va takliflar. O'qituvchi quyidagi didaktik tamoyillar asosida ta'lim jarayonini olib borishi lozim: Izchillik va tizimlilik – bilimlarni ketma-ketlik asosida berish; Tushunarlilik – murakkab mavzularni oddiy tilda tushuntirish; Hayotiylik va amaliyotga yo'naltirish – o'quvchilarning hayotiy tajribasiga asoslangan misollar keltirish; Faollik va mustaqillik – o'quvchilarning faolligini oshirish uchun interaktiv metodlardan foydalanish.

O'qituvchi har bir mavzuni tushunarli qilib yetkazish uchun quyidagilarga e'tibor qaratishi kerak: Yangi bilimlarni avvalgi bilimlar bilan bog'lash; O'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun vizual materiallar va misollardan foydalanish; Qiyin tushunchalarni oddiy va mantiqiy asosda tushuntirish.

Har bir o'quvchi o'zining individual qobiliyatlari va o'zlashtirish darajasiga ega. O'qituvchi quyidagilarni inobatga olishi lozim: Kam o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan individual ishlash; Iqtidorli o'quvchilar uchun qiyinroq topshiriqlar berish; Har bir o'quvchining ehtiyojlarini inobatga olib mos metodlarni qo'llash.

O'qituvchi o'z faoliyatini doimiy tahlil qilib, ta'lim samaradorligini oshirishga harakat qilishi kerak. Bunga quyidagilar kiradi: Dars jarayonining natijalarini tahlil qilish; O'quvchilarning fikr-mulohazalarini inobatga olish; O'z metodlarini doimiy ravishda takomillashtirish.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirish muhimdir. Buning uchun quyidagilar amalga oshiriladi: Rag'batlantirish va baholash tizimidan samarali foydalanish, o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini berish, qiziqarli va ijodiy yondashuvlarni joriy etishdan iborat.

Metodik va didaktik kompetensiyalar o'qituvchining pedagogik mahoratini belgilovchi muhim omillardan biridir. O'qituvchi ta'lim jarayonida metodik yondashuvni chuqur o'zlashtirishi, didaktik tamoyillar asosida o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishi hamda o'quvchilarning faolligini oshirish bo'yicha samarali usullarni qo'llashi zarur. Bu esa ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'ynati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi RF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsertsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni// Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son; 30.04.2020 y., 06/20/5987/0521-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi RQ-4623-son "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. www.lex.uz.
3. Prezident Sh.Mirziyoyevning Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risidagi farmoni RF-5847.
4. Акулова, О.В. Компетентностная модел современного педагога : Учебно-методическое пособие / О. В. Акулова, Е. С.Заир-Бек, С. А. Писарева, Е. В. Пискунова, Н. Ф. Радионова, А. П. Тряпицына. - СПб. : Изд-во РГПУ им. Герцена, 2009. - 158 с.
5. Гришина И.В. Профессиональная компетентност директора школы. Автореферат: дис.: ...док.пед.наук. – М.: 2004 – 40 с.
6. Кларин М. В. Инновационные модели обучения. Исследование мирового опыта. Монография. М: Луч, 2016. 640 с.
7. Маркова, А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55-63.
8. Митина, Л.М. Учитель как личность и профессионал - М.: 1994. - 216 с.
9. O'razova M.B., Yeshrulatov Sh.N. - Bo'lajak o'qituvshining loyihalash faoliyati. Metodik qo'llanma. T.: TDRU Rizografi, 2014 yil
10. Шадриков, В. Д. Новая модел специалиста : инновационная подготовка и компетентностный подход / В. Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. - 2004. - № 8. - С. 26-31